

Verbaast u en verwondert u nog meer!

De tactische inzet van de opsporingsdramaturg bij de Generieke Opsporing

Wat is opsporingsdramaturgie?

In de opsporingspraktijk zijn we voortdurend bezig met het proces van betekenisgeving. Om te weten welk stukje informatie op welke plek geanalyseerd moet worden is de context van een verhaal onontbeerlijk (Van Koppen, 2010). Mensen hebben een verhaal nodig om geïsoleerde informatie betekenis te geven, te structureren en te interpreteren. De focus in de huidige scenario-ontwikkeling van de Generieke Opsporing (in ieder geval in Midden-Nederland) ligt op een uitwerking van de 7 W's op hoofdlijnen en niet op een methodiek voor een verdere inhoudelijke invulling ervan. Dit is waar de opsporingsdramaturgie een waardevolle aanvulling biedt op de huidige werkwijze. De opsporingsdramaturgie geeft een inhoudelijke impuls aan de scenario-ontwikkeling en zorgt voor een feitelijk onderbouwde verdere invulling van verhaallijnen.

Dramaturgie is een term afkomstig uit de theaterwetenschappen en zeer goed toepasbaar binnen de opsporingspraktijk. Het begrip dramaturgie laat zich niet eenduidig definiëren. De vertaling van het Griekse 'Dramaturgia' is 'de werking van het drama'. Het is een afgeleide van het woord 'drama' wat 'handeling' betekent. Aristoteles (335 V.C.) was de eerste die regels omtrent een dramatische theorie benoemde. Hij verbond actie, plaats en tijd aan elkaar waardoor dat een onlosmakelijke eenheid vormt. Een handeling, gebeurtenis, of actie vindt plaats in een bepaalde context en kan daar niet los van worden gezien.

Dramaturgie gaat over het interpreteren van verschillende tekens welke in samenhang geduid worden en betekenis krijgen. Het denken in verhalende structuren helpt om meer feiten en omstandigheden van een gebeurtenis te openbaren en de interpretatie te onderbouwen. Dit is een semiotisch proces waarin zowel creatief als logisch rationeel geredeneerd wordt. Hierbij staat de onderbouwing van de interpretatie centraal; wat betekent iets dat wordt waargenomen nou precies en waarom? In het theater houdt de dramaturg zich, als sparringpartner van de regisseur, bezig met de betekenis van de voorstelling. De dramaturg draagt bij aan het creatieve proces door met zowel creatieve als rationele logica te spiegelen, analyseren en creëren. Wat gebeurt er eigenlijk precies en waarom geven we daar dan een bepaalde betekenis aan? En, bovendien, is dat ook de betekenis die de regisseur wil meegeven aan het publiek? Het grote verschil tussen het theater en de opsporing is de richting waarin gewerkt wordt. Waar bij theater een verhaal gecreëerd wordt, wordt bij de opsporing (doorgaans) een verhaal gereconstrueerd.

Tegenwoordig is de bewijsvoering steeds meer een kwestie van het leggen van zoveel mogelijk informatiepuzzelstukjes om daarmee een wettig en overtuigend beeld te schetsen voor de rechter (Lammers, 2017). Om tot een bewezenverklaring te komen in complexe grootschalige onderzoeken, en/of zaken waarbij een professioneel crimineel netwerk actief is, zijn gestapelde bewijsconstructies en een specifieke duiding van gedetailleerde onderzoeksinformatie vaak onontbeerlijk.

De opsporingsdramaturgie draagt actief bij aan een argumentatief-narratieve benadering binnen de opsporing. Door de verhaalvorm komt de onderlinge samenhang van feiten het beste tot zijn recht en heeft daarmee een verklarende en verhelderende functie. Bij moeilijke conclusies en bij strijdige informatie helpt een voldoende

concrete context om onderbouwde keuzes te maken (Bex & Verheij, 2010). Bij een grote hoeveelheid aan onderzoeksinformatie, die niet eenduidig te interpreteren valt, helpt de opsporingsdramaturg bij een verdiepende analyse van het feitencomplex. Door middel van een gedetailleerde bestudering van de onderzoeksinformatie wordt gezorgd voor een verdere concretisering van de context en samenhang. Specifieke scenariomomenten, vraagstukken omtrent motief, middelen of gelegenheid, of bijvoorbeeld patronen van subjecten worden hierbij in verhalende context gezien en uitgewerkt. Mogelijke betekenissen worden onderzocht door de gedetailleerde informatie in nieuwe perspectieven te plaatsen. Hierin wordt zowel scheppend (creatief) als rationeel analyserend gewerkt. De informatie wordt zowel afzonderlijk als in de structuur van 'het verhaal' (meerdere mogelijke verhalen) bekeken. Zo wordt er gezocht naar diverse mogelijke betekenissen door, op basis van de feitelijk beschikbare informatie, (deel-) verhalen te construeren die een logische interne samenhang en voldoende concrete context hebben. Daarbij dienen deze verhalen plausibel en geloofwaardig te zijn. De gevonden mogelijke betekenissen worden vervolgens als hypothesen (mogelijke waarheden) voorgesteld en waar mogelijk nader onderzocht. Dit dient enerzijds als input voor tactische of strategische sturing en anderzijds volgt de verwerking in processen-verbaal wanneer de mogelijke betekenissen (in voldoende mate) getoetst zijn. Er wordt dan onderbouwd waarom een bepaalde interpretatie te prioriteren valt boven andere mogelijke betekenissen. Deze processen-verbaal maken als bewijsmiddelen onderdeel uit van het procesdossier.

Doordat de beschikbare informatie minutieus wordt bekeken en er op een vrije manier mee wordt 'gespeeld' blijkt de opsporingsdramaturg vaak meer informatie als 'relevant' te kunnen betitelen. Kennis over verhalende structuren en de elementen waaruit een verhaal zijn opgebouwd, worden gebruikt om het proces van betekenisgeving op te starten en in beweging te houden. Zo worden dieperliggende structuren aangebracht in de grote en complexe informatiestroom van een grootschalig onderzoek. De feiten en omstandigheden worden in samenhang en context van scenariovragen/-momenten gezien. De gestapelde interpretatie van afzonderlijke tekens wint in het geheel van een verhaal aan waarde.

Wat is de werkwijze?

De opsporingsdramaturg is in de eerste plaats een tactisch onderzoeker. Het is belangrijk dat de opsporingsdramaturg kennis heeft van de opsporingspraktijk, strafrecht en strafvordering. Elke (goede) onderzoeker kenmerkt zich door nieuwsgierigheid. Naast nieuwsgierigheid is verwondering de motor van de opsporingsdramaturg. Het is een denkhouding waarbij niets als vanzelfsprekend wordt aangenomen. Niet in de eerste plaats door kritisch te zijn, zoals we ook van (goede) onderzoekers gewend zijn, maar door een kinderlijke blik op de wereld waarbij onbevangen vragen gesteld worden bij alles wat je waarneemt. Vragen stellen in plaats van antwoorden reproduceren (Van der wateren, 2017). Alhoewel het startpunt telkens de verwondering betreft, is het uiteraard ook de bedoeling dat de opsporingsdramaturg (mogelijke) antwoorden formuleert op al deze (waarom-)vragen. Er is immers een zaak die opgelost moet worden!

Hoe gaat de opsporingsdramaturg nu te werk? Alhoewel de invulling per persoon en per zaak zal verschillen - er zijn immers oneindig veel mogelijkheden voor de start van een dramaturgische analyse - zijn er wel algemene principes in de werkwijze binnen de opsporing te benoemen. De start betreft altijd het minutieus en aandachtig bestuderen van het feitencomplex. Lezen, lezen, lezen, gecombineerd met praktijkonderzoek bijvoorbeeld op of rond een PD. Het gaat erom zoveel mogelijk feiten en omstandigheden tot je te nemen en voeling te krijgen met de zaak. Alleen een onachtzame lezer slaat details over als onbelangrijk als ze niet direct relevant lijken. Deze eerste fase betreft 'sponzen'. Oordelen, impressies, gedachten en / of (mogelijke) antwoorden op opsporingsvragen worden bewust waargenomen en genoteerd, maar tijdens het sponzen worden er nog geen

conclusies getrokken. Opmerkelijke details, associaties, vragen of mogelijke relaties worden tijdens het lezen vastgelegd zodat deze in een later stadium te raadplegen zijn.

Net als bij kunstbeschouwing is het daadwerkelijk 'schouwen' enorm belangrijk. Wat zie ik eigenlijk precies? De feitelijke beschrijving van wat wordt waargenomen wordt actief gescheiden van de (mogelijke) betekenis. Simultaan worden er vanuit een 'rugzak' aan kennis over verhalen en hun elementen, vragen opgeroepen bij hetgeen gelezen wordt. Je gaat op zoek naar de crux; de premisse¹. Waar gaat dit (deel-)verhaal over? Hieraan gekoppeld volgen automatisch opsporingsvragen zoals 'Wat is de kern van de bewijsvoering?'. Als je weet waar het verhaal in essentie over gaat kun je op basis van de beschikbare data verder inzoomen op een specifiek element of moment. Het kan ook zijn dat een detail op zichzelf aanleiding geeft om verder in te zoomen op een verhaalselement of moment. Ook daarbij geldt de vraag 'Wat zie ik precies?' en 'Waarom zie ik dat?'. 'Wat betekent dat detail in relatie tot het grotere geheel?'².

De essentie van het verhaal wordt niet weergegeven in opsporingstermen; dus niet de vraag wie de dader is of hoe de bestanddelen van een strafbaar feit (bijv. voorbedachte rade) aangetoond kunnen worden staat centraal. Wanneer 'verhaal' gedefinieerd wordt als "een aaneenschakeling van handelingen, gebeurtenissen en sociale interacties die op een of andere manier met elkaar in verband staan" wordt duidelijker hoe de essentie gevonden kan worden. Welke vragen er precies gesteld worden is afhankelijk van de omstandigheden van het strafbare feit en het feitencomplex dat beschikbaar is. Het uitgangspunt is dat er een verfijning in de scenario-ontwikkeling kan plaatsvinden doordat vanuit de verhaalsbenadering gedetailleerde feiten en omstandigheden met elkaar in verband kunnen worden gebracht omtrent het wat en hoe en waarom van iemands handelen.

De vragen verschillen dus significant van de basisvragen van de 7 W's. Ze ontstaan, zoals gezegd, vanuit verwondering om het verhaal met al zijn aspecten te bevatten en doorgronden. Voor doorgewinterde onderzoekers voelt dit tegennatuurlijk, zo wijst de praktijk uit. Maar de verwondering, gecombineerd met kennis over de werking van verhaalselementen en over handelspatronen van personages, zorgt voor een andere en verdiepende beschouwing van de feiten. Er worden vanuit de waargenomen feiten zeer specifieke vragen omtrent iemands handelen gesteld. Daarnaast worden meer fenomenologische vragen gesteld over bijvoorbeeld het gebruik van een ruimte (PD), de positionering van subjecten in deze ruimte en hoe dit zich verhoudt tot wat de personages willen bereiken op welk moment. Er kan bij de zoektocht naar duiding van de onderzoeksinformatie ook gestart worden vanuit een personage (subject) met zijn of haar handelingsverloop of een reeks gebeurtenissen. Waarom doet iemand wat hij doet? En waarom op die manier? Hoe staat dat in relatie tot het strafbare feit? Verder is het belangrijk te beseffen vanuit welk perspectief er naar de onderzoeksinformatie wordt gekeken. Dezelfde feiten kunnen waargenomen worden door een toevallige passant, een beveiligingscamera, een mogelijke dader, een jaloerse ex, et cetera. Dit zegt iets over op welke wijze er een interpretatie bij deze spelers heeft plaatsgevonden, wat weer iets kan zeggen over de betekenis in het grotere geheel. Verplaats je dus als onderzoeker in het perspectief van de waarnemer en schouw vervolgens welke nieuwe inzichten je dat oplevert. Bij de scenario-ontwikkeling in de grootschalige opsporing wordt vaak gezegd dat men tracht het scenario als film te visualiseren om inzichtelijk te maken wat de missende scènes nog zijn. Niets mis mee, de

¹ De premisse is in de theater- en filmwereld een korte zin die kernachtig weergeeft waar het stuk / de film over gaat. Bijvoorbeeld "Eerzucht leidt tot zelfvernietiging" (Macbeth) of "Wat als een meisje een kind krijgt en de vader is de duivel?" (Rosemary's Baby) (Cattrysse, 2010).

² Het telefoonnummer van een geweldsslachtoffer is bijvoorbeeld in de telefoon van een verdachte op x-moment gewijzigd van de persoonsnaam naar 'die ene'. Kan worden vastgesteld op welk moment dat veranderd is? En is er een externe aanleiding voor die wijziging te vinden? Zijn er simultaan ook andere wijzigingen doorgevoerd? Is daar dan een relatie mee? etc.

opsporingsdramaturg zal echter óók vragen wat het camerastandpunt is en vanuit welk perspectief of personage de gebeurtenissen uit de film worden beleefd.

Alhoewel er in den beginne niet uitgegaan wordt van de bestanddelen en elementen van het strafbare feit, wordt wel de analogie van het verhaal met het strafbare feit gezocht. De bewijsmiddelen die ontstaan, het verhaal wat zich openbaart, zal voldoende feiten en omstandigheden moeten genereren om tot een bewezenverklaring van de verschillende bestanddelen van het strafbare feit te komen. Daarom is het ook zo belangrijk dat de opsporingsdramaturg bekend is met de (on-)mogelijkheden van de opsporingspraktijk. Over de theaterdramaturg wordt gezegd dat er een beroep gedaan wordt op zowel het invoelend vermogen als de cognitieve vermogens, waarbij het een kernvaardigheid is om daar snel tussen te kunnen schakelen (Dieho, 2009). Ook de opsporingsdramaturg moet bedreven zijn in het kunnen scheiden van, en schakelen tussen, verschillende denkkaders.

Wat hebben we er concreet aan?

Het uitgangspunt van de opsporingsdramaturgie is de verwondering, de methodiek is het genereren van antwoorden door vragen te stellen in plaats van naar antwoorden te zoeken. Dit klinkt wellicht vaag, abstract of theoretisch maar het resultaat van de opsporingsdramaturgie is dat allerminst. Er worden concrete producten opgeleverd die een directe bijdrage leveren aan het opsporingsonderzoek. Enerzijds leveren de (hypothetische) (deel-)verhalen input op voor de teamleiding om strategische en tactische keuzes te maken voor zowel de lange als korte termijn. De opsporingsdramaturg fungeert als sparringpartner en 'encyclopedie van het onderzoek' voor de teamleiding. Het 'vrije denken' wordt gestimuleerd, men weet beter welke informatie voorhanden is, kan deze beter duiden en nieuwe onderzoekspunten worden vastgesteld. De uitgewerkte verhalen worden daarnaast, onder andere, gebruikt bij de argumentatie van BOB-aanvragen of als input voor verhoorplannen. Onbelangrijk lijkende details kunnen, op de juiste wijze uitgespeeld in het verhoor, zorgen voor belangrijke bewijsmiddelen. Zo verklaarde een, over de zaak zwijgende verdachte, achteloos over welk soort astmapompje hij gebruikte. Het in een drugsclub aangetroffen astmapompje had tot dan toe geen aandacht gekregen in het opsporingsonderzoek. Het was niet bemonsterd of in beslag genomen en de tapgesprekken omtrent astma waren gelabeld als "sociaal/niet relevant". Het pompje was enkel als detail op een foto van de plaats delict te zien en pas toen een onderzoeker aan de koffietafel vertelde over astmamedicijnen bij een doorzoeking, werd de verzameling details met elkaar in verband gebracht. In retrospectief is de relevantie van deze bevindingen samen evident belangrijk; het pompje is immers een specifiek item voor de verdachte. In de veelheid van de beschikbare informatie, echter, is het begrijpelijk dat het astmapompje, als detail an sich, nog geen onderdeel uitmaakte van een opsporingsverhaal.

Anderzijds wordt de kwaliteit en kwantiteit van bewijsmiddelen in het proces- / einddossier vergroot. De (deel-) verhalen worden, na voldoende toetsing, verwerkt in processen-verbaal van bevindingen. Het zijn tactische analyse-pv's waarin vaak informatie uit meerdere informatiebronnen (Tap, histo's, bakens, gegevensdragers, financiële gegevens etc.) in samenhang en context worden geduid. In de PV's wordt onderbouwd waarom een bepaalde interpretatie van de feiten te prefereren valt boven een andere en waarom een (deel-)verhaal aannemelijk en geloofwaardig kan worden geacht. Hiermee vindt er een verdere feitelijke invulling van de scenario's plaats.

In een zaak omtrent grootschalige wapenhandel konden, door de inzet van de opsporingsdramaturg, significant meer tapgesprekken als 'relevant' worden betiteld en toegevoegd aan het procesdossier. Hierdoor ontstonden er meer en kwalitatief sterkere bewijsmiddelen voor (poging) handel en bezit van vuurwapens. Daarnaast werd de grootschaligheid van het crimineel samenwerkingsverband (CSV) er mede door aangetoond.

Bij het vonnis (ECLI:NL:RBMNE:2018:1416) benoemde de rechtbank expliciet het belang van samenhang en context in relatie tot de interpretatie van afzonderlijke tapgesprekken:

“Ten aanzien van versluierd taalgebruik overweegt de rechtbank dat behoedzaamheid dient te worden betracht als uit de inhoud van getapte gesprekken niet onmiskenbaar blijkt dat deze zien op handel in wapens, maar de betekenis en de strekking van de in de tapgesprekken gebezigde bewoordingen niettemin als betrekking hebbend op de handel in wapens worden geduid. Immers, wanneer het in overwegende mate aankomt op uitleg en interpretatie van de in de tapgesprekken gebezigde bewoordingen is het risico op verkeerd begrip aanwezig. Pas wanneer de inhoud en het onderling verband met andere te bezigen bewijsmiddelen daartoe voldoende basis bieden, kan de duiding die door de officier van justitie aan de tapgesprekken is gegeven worden gevolgd. In onderhavige zaak oordeelt de rechtbank dat dit laatste het geval is. “

Het zaaksdossier van een CSV (art. 140 wetboek van strafrecht) is bij uitstek de plek waar “hét verhaal” van het CSV volledig uitgewerkt kan worden. Door de feiten in een narratieve context met de bijbehorende premisse te presenteren kan de (strafbare) essentie overtuigend overgebracht worden. Feiten en omstandigheden die je nergens anders kwijt kunt, maar die wel relevant zijn, kun je kwijt in het relaas omdat ze daar in een context passen. Door de verhaalselementen in samenhang en context uit te schrijven kan gedetailleerd geduid worden wat het oogmerk is, hoe de organisatie nauw en bewust samenwerkt, waar de deelname per persoon uit bestaat en hoe die deelname zich verhoudt tot doelstelling van de gehele organisatie. Uit de praktijk tot nu toe blijkt dat zowel leden van het OM als de rechtbank goed uit de voeten kunnen met zowel de tactische analyse-pv's als de zaaksdossier. Zo gebruikte een rechter ter terechtzitting een tactisch analyse PV omtrent telecom- en voertuiggebruik als leidraad om de verdachte te vragen naar zijn aanwezigheid in een drugslaboratorium.

Bij de Generieke Opsporing van Midden-Nederland wordt in de praktijk verder geëxperimenteerd met dit nieuwe fenomeen; de opsporingsdramaturgie. Enerzijds is het niets nieuws; al zo lang de mensheid bestaat probeert men door middel van verhalen grip te krijgen op het leven en gebruikt men binnen de opsporing scenario's voor de waarheidsvinding. Anderzijds is de werkwijze waarbij een specialist volledig vrij wordt gemaakt om alle opsporingsinformatie te 'schouwen' en in dramaturgische perspectieven te plaatsen wel een nieuwe ontwikkeling. De gestructureerde benadering, waarbinnen creativiteit toch vrij spel krijgt, zal mogelijk een steeds grotere rol kunnen gaan spelen om informatie te duiden in grootschalige en / of complexe onderzoeken. Een verdere verfijning van scenario's draagt dan bij aan de waarheidsvinding en een bewezenverklaring voor complexe zaken.

In samenwerking met het lectoraat Criminaliteitsbeheersing & Recherchekunde van de politieacademie is het experiment 'dramaturgie in de opsporing' opgezet.

Wil je meer weten, deelnemen of zie je een andere aanleiding voor een gesprek, schroom niet om contact op te nemen via opsporingsdramaturgie.generieke-opsporing.midden-nederland@politie.nl

Literatuur:

Bex, F., & Verheij, B. (2010). Het onderbouwen van een feitelijk oordeel in een strafzaak. In P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic, & J.W. de Keijser (Red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 935-952). Deventer: Kluwer.

Catrysse, P. (2010 – eerste druk 1995). *Handboek scenarioschrijven*. Antwerpen – Apeldoorn: Patrick Catrysse & Garant.

Dieho, B. (2009). *Een voortdurend gesprek: De dialoog van de theaterdramaturg*. Amsterdam: International Theatre & Film Books.

Van Koppen, P.J. (2010). De psycholoog en het deskundigenbewijs. In P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic, & J.W. de Keijser (Red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 401-422). Deventer: Kluwer.

Lammers, J. (2017, 15 december). *Effectiviteit gezocht*. Geraadpleegd op 27 januari 2020 van <https://www.websitevoordepolitie.nl/effectiviteit-gezocht/>

Van der Wateren, D. (2017, 4 september). *Wat is verwondering?* Geraadpleegd op 27 januari 2020 van <https://deverwondering.amsterdam/2017/09/04/wat-is-verwondering/>